ده‌لاقه‌یه‌ک به‌ره‌و هه‌ساو

ئه‌مین گه‌ردیگلانی
(بۆکان)

شیعر ئه‌و ده‌قه به ڕواڵه‌ت ساده و ساکاره‌یه که هه‌رکه‌س ده‌ستی قه‌ڵه‌م ده‌گرێ و ورده حه‌زێکی ده‌روونی ڕوحی ختووکه ده‌دا خێرا ده‌ست ده‌داته قه‌ڵه‌م و پۆله وشه‌یه‌کی سه‌رگه‌ردان به به‌رۆکی کاغه‌زه‌وه ده‌نووسێنێ و ناو و مۆرکی شیعری به‌نێوچاوانه‌وه ده‌لکێنێ. ئه‌مڕۆ شیعر وای لێهاتووه هه‌موو که‌س له‌خۆی ڕاده‌بینێ زۆره‌بانی له‌گه‌ڵ بگرێ و ململانێی له‌گه‌ڵ بکات. شیعری ئه‌مڕۆ وا سواوه ئیتر پێویست ناکا به‌رگی هونه‌ر و ئه‌زموون له‌به‌ر بکات. ئیتر نووسه‌ری ئه‌و ده‌قانه‌ی ئه‌مڕۆ پێویست ناکا جه‌وهه‌ری شیعر بناسن و له جوانی و ته‌کنیک و سه‌نعه‌ته شیعرییه‌کان ئاگادار بن، چونکه ئه‌مڕۆ شیعر بۆته وشه‌ڕیزکردن و دروست کردنی ڕێچکه مێرووله به وشه و شه‌لم کوێرم ناپارێزم و وشه به‌سه‌ر کاغه‌زدا بڵاوکردنه‌وه و هه‌رکه‌س چۆنی پێخۆشه با وای بخوێنێته‌وه و خوێنه‌ر مانای لێهه‌ڵده‌کڕێنێ، یان نا ، جوانی تێدا به‌دی ده‌کا ، یان نا ، چێژی لێ وه‌رده‌گرێ، یان نا چاوی ده‌رێ و ئیتر ئه‌وه پێوه‌ندی به نووسه‌ره‌که‌وه نییه و خوێنه‌ره‌کان گه‌مژه و بیرکورت و مێشک بۆشن بۆیه تێی ناگه‌ن!! شاعیری ئه‌مڕۆ شوکور بۆ خوا هه‌موو خوێنده‌وار و زانستگا دیتوون و ماشه‌ڵڵا چاوی مار ده‌ردێنن. کۆنه‌په‌رستییان وه‌لا ناوه و ڕه‌سه‌نایه‌تیشیان تووڕهه‌ڵداوه. هونه‌ریان به دووکه‌ڵی پیپ و جگه‌ره قانگ داوه و جوانییان له قوڕ و لیته و زبل ناوه. ئه‌وه‌ی ده‌ینووسن ئایه‌ته و خودا له ئاسمانی حه‌وته‌مه‌وه له دڵیانی ناوه. هه‌ر ئه‌وه‌نده ڕووی کاغه‌زیان ڕه‌ش کرده‌وه، ئیتر خۆیان له جێی مردوو داده‌نێن و پێیان وایه شاکارێکیان خوڵقاندووه دنیا سه‌ری سووڕده‌مێنێ و شیعرناسان سه‌ره‌نده‌ری لێ ناکه‌ن و چی شاعیر و زمانزان

و ئەدیبیشە دەیبەزێنێ. دوو کتێبی شاعیرانی بەرلەخۆی ناخوێنێتەوە، نەکا هاوڕێکەی بیبینێ و بە سەلەفی و دواکەوتوو ناوی بزڕێنێ.

ئەم پێشەکییە ڕەنگە تۆزێ توند و بێ بەزەییانە بێ، بەڵام بڕوا بکەن ناحەقم نییە، ئەو تاقمە وشەڕیزکەرە، نارەسەن و نادەروەستانە بەزەییان بە زمان و ئەدەبەکەماندا نایە و بە هەموو شێوەیەک دەیگەچڵێنن، دەیانەوێ بیفەوتێنن. ئیتر چۆن ئاور نەگرم و تیری قەڵەمیان تێنەگرم. ئەوان بە وشەی ناحەز و جنێوی پیس، بەدەستەواژەی گەمار و ڕستەی چەپەڵ دەیانەوێ ئەدگاری ئەدەبیاتەکەمان کرێت و دزێو نیشان بدەن. دەیانەوێ قێزی خوێنەر و هونەردۆستان و ئەدەب پەروەرەکانمان هەڵشێوێنن. ئیتر من چۆن تووڕە نەبم و نووکی قەڵەم لە چاویان ڕانەکەم و جەوهەری ڕەشی پێنووسم لە ڕوخساریان نەپرژێنم؟

بڕوام پێبکەن بەدەست خۆم نییە، کاتێک بیر لەو هەموو زەحمەت و سووتان و دەربەدەری و چەرمەسەرییەی ڕابردووان دەکەمەوە کە بۆ ئاگاداری و پارێزگاری لە زمان و ئەدەبەکەمان کێشاویانە و تاڵاوی هەزار ئازاریان بە گەروودا کراوە، هەر ئەوەندەیە لە داخان شێت نابم و دڵم ڕاناوەستێ، چ بکەم دڵم بۆ زمان و بۆ ئەدەب و هونەری گەلەکەم دەسووتێ و ناتوانم کەمتەرخەمانە و بێ موبالاتانە بەلایدا تێپەڕم و هیچ نەڵێم. ئەگەرچی ڕەوتی زەمان خۆی، قەڵەمە نارەسەنەکان دەخاتە لاوە و بێژنگی مێژوو دایان دەتەقێنێ، بەڵام ئەی خوێنەری سەردەم چ بکا؟ هەتا وەخۆ دێتەوە و دەتوانێ پاک و پیس و ڕەسەن و نارەسەن لێک جیا بکاتەوە، زەوقی غەوری لێدەنیشێ و تووشی بێزران دەبێ.

بەداخەوە ئەوانەی دوور لە ڕەسەنایەتی و دەروەست بە زمان و ئەدەبی ڕاستەقینە نین تاقمیان زۆرە و خۆشیان دەزانن ئەوەی دەیکەن باش نییە و زەرەری لە قازانجی زیاترە، بەڵام لێیان بۆتە کوردە ناموسی و بە ئامان و زامان نایانەوێ دەستی لێ هەڵگرن و واز لەو کارە بێنن کە لە توانایاندا نییە، بەڵام لە پاڵ ئەوەشدا هێندێک قەڵەمی جددی و کارامە لە ئارادان کە جێگای هومێدن و وەجاغی ئەو سەردەمە سارد و پڕ نەهامەتییەیان ڕوون کردۆتەوە و خەمی قورسی زمان و وێژەی گەلەکەیان لە کۆڵ ناوە و بەردەوام هەوڵی بۆ دەدەن و شەو و شەونخوونی بۆ دەکێشن و بژاری دەکەن و دەیانەوێ کەڵە و گیا سندەی تێدا نەهێڵن.

یەکێک لەو قەڵەمە چالاک و جددیانەی بە هەوڵ و تێکۆشانی بەردەوام و ماندوویی نەناسانەوە هاتۆتە مەیدان و شانی وەبەر ئەو ئەرکە پیرۆزە داوە سۆران حوسێنی-یە. سۆران حوسێنی تا ئێستا بە دوو بەرهەمی «هەساو» و «پەڕەژاڵ»ـەوە هاتۆتە سەرخوانی ئەدەبی شیعری کوردی.

یەکەم بەرهەمی واتە کتێبی هەساو نەوەد لە سەدی بەشێوەی عەرووز نووسراوە و دەتوانم بڵێم تا ڕادەیەکی زۆر لەوەیاندا سەرکەوتووترە و هونەر و جەوهەری شیعری لە کتێبی هەساودا زیاتر بەرچاوە تا کتێبی پەڕەژاڵ، ئەگەرچی بەرهەمی دووەم، سێ ساڵ دواتر چاپ بووە و دەبوو ڕەنگدانەوەی ئەزموونی شاعیرانە و هونەری شیعری زیاتر پێوە دیار بوایە. بە بڕوای من شاعیری و هۆنەری دوو شتی جیاوازن و ڕەنگە ئەو کەسەی زۆریش لە شیعردا بە ئەزموون و کارامەیە لە هەموو ساتێکی نووسینەکانیدا شاعیر نەبێ و هێندێ جار ببێتە هۆنەر. من نامەوێ لایەنگری لە شیعری کێش و سەروادار بکەم و لەبەر ئەوەش بەرهەمی یەکەم بە بەرهەمێکی بەهێزتر دانانێم، چونکە من پێم وایە هونەر و جەوهەری شیعری کاری بەکێش و سەروا و نوێ بوون و ئازاد نووسین نییە. جەوهەری شیعری لە ئاوێنەی هەر دەق و تەنانەت هەر ڕستەیەکدابێ و هەرچۆنێک نووسرابێ شیعرە. من لێرەدا دەمەوێ چەند نموونە لە کتێبی هەساو بێنمەوە و بە پێوانەی خۆم هەڵیانسەنگێنم.

یەکێک لە جوانییەکانی شیعر وێنەیە، وێنە ڕوحی شیعرە و شیعری بێ وێنە وەک زەوییەکی کڕاڵ و ڕووتەن دەچێ. لە زۆربەی شیعرەکانی سۆراندا ئەو وێنە شیعرییانە بەرچاو دەکەون و دیارە ئەگەر وێنەکەش تازە و داهێنەرانەبێ، بەرگی هەرمان لەبەر شیعرەکە دەکا.

هەر شنەت دێ نەشە دەگرێ دڵەکەم چەشنی شەپۆل
پەچەکەت لادە بەسەردا مەدە ئاڵایە مەڕۆ
پڕی تیرێژی نیگات کردووە ڕۆژنەی دڵەکەم
خووی بە خۆت گرتووە لەو خۆرە تەوەڵلایە مەڕۆ.

تیشکێکم ئەوێ یا لە نیگات یاخۆ لە کوڵمەت

هانایە هەتا سامی شەوی پێ بڕەوێنم.

کە هاتنە دەر بە پۆل و کۆ
بانە لە ئاسمان ئەچوو
بەو هەموو زەرق و بەرقەوە
شەقام لە کاکەشان ئەچوو

لەرەی بەژنت شەپۆلێکی بلوورین
ون و دیاری قژی تاڤگە تەلاییت

کاتێک ئەو جۆرە شیعرە دەخوێنینەوە، یان دەبیستین لە ڕێوە وێنەکە لەبەر چاومان خۆ دەنوێنێ و چێژێکی ڕوحی و هونەریمان پێدەبەخشێ. من پێم وایە هونەر چێژێکی ڕوحییە و هەر دەقێک ختووکەی ئەو هەستەی مرۆڤی دا و هەژاندی، دەتوانین لەچوارچێوەی هونەردا بیگونجێنین و دەتوانێ وەک بەرهەمێکی شاز و بەنرخ بچێتە سەر خەرمانی گەنجینەی ئەدەبی گەلەکەمان.

یەک گەلای ئالبۆمی ئاواتی سلێمان بەگ نییە
باسی مافی گۆڕ غەریب و جوانەمەرگی تیانەبێ.

ئەم وێنە شیعرییە لەگەڵ ئەوەی تازە و نەسواوە، قامک لەسەر دەردێکی گەلەکەی دادەنێ و ئەو ژانە ئاشنا و هەمیشەییەی خەڵک لەسنگی خۆیدا هەڵدەگرێ.

بەژنی نەخشەم بۆتە هۆرەی ئاو نووزەی نان ئەکا
بانگی چەکرووزەی دڵی شار دادی خواوەندانە بێ.

سۆران توانایییەکی باشی لە غەزەلدا هەیە و دەتوانێ شاغەزەلی زۆر جوان و هونەراوی و پڕ ناوەرۆک بخولقێنێ، بە مەرجێک بە بیرێکی تازە و ئەمڕۆیانەوە بڕوانێتە غەزەل و چاویلکەی غەزەلی ڕابردوو لە چاوی دامالێ.

ڕاخەری ژێر پێتە پێڵووی چاوەکانم، چاوەکەم
ئاوەدانیت پێوە هاتووی چاوەکانم چاوەکەم

لێرەدا شاعیر لەگەڵ ئەوەدا کە پێڵووی چاوی خۆی دەکاتە پایەندازی خۆشەویستەکەی و شوبهاندنێکی تازەیە، بە جیناسی چاوەکەم و چاوەکانم ئەوەندەی تر جوانی داوە بە شیعرەکە و ڕازاندوویەتەوە.

دیارە سۆران سەنعەتە شیعرییەکان دەناسێ و لەجێی خۆیاندا بەجوانی کەڵکی لێوەرگرتوون. هەروەک دەزانین نیشانەی بەهێزی و نەمر مانەوەی غەزەلیش بەهۆی ئەو سەنعەت و وردەکارییانەوەیە. ئەوەتا لەم دوو بەیتەدا بە پاتە کردنەوەی پیتی «چ» سەنعەتی واژەئارایی لەکار کردووە و مۆسیقایەکی نەرم و دڵگری بە شیعرەکە داوە:

چاری ئەم چاخە نە چوارینە نە چیرۆکە دەبێ
چەند چریکەی چەمەری بێنەوە سەر زارێکی تر
من لەبن چاخەوە چێژی چەمەری فێرم و تۆش
چاکی چۆپیت بەقەدی بەرزەوە بۆ کارێکی تر

ئەم شیعرە لەگەڵ ئەوەی ئەم وردەکارییانەی تێدا لەکار کراوە، ئاماژە بە دەرد و ژانی گەلەکەشی دەکا و دەڵێ: شیعر و چیرۆک چاری دەردی ئێمە ناکات و دەنگمان بەهیچ کوێ ناگەیەنێ، هەتا دەنگ هەڵنەبڕین و پڕ بە گەرووی خەمناک و ماتەمبارمان هاوار نەکەین. ئەویش بەو چەمەری و شین و گریان و وایلۆکەی کە بە میرات بۆمان ماوەتەوە و کراسێکە بەبالامان بڕدراوە. ئێمە هەر لە ڕۆژی لەدایک بوونمانەوە فێری گریان و چەمەری کراوین و قوڕ دەپێوین واش فێر بووین تەنیا چێژ لە خەم و ماتەم و هاوار و گریان وەردەگرین و خوومان پێگرتووە. کەوایە با بچریکێنین و دەنگ هەڵبڕین.

وا لە دوایین مەنزڵی ئەشقێکی زڕ هاتوومەوە
گەرموگوڕ ڕێ کەوتبووم و چەندە سڕ هاتوومەوە

پڕ لە هاوار و گوڕە و سەررێژی تین ڕێ کەوتبووم
بێ ئەوین و تین و تینوو، مات و کڕ هاتوومەوە

ئەمە یەکێک لە شیعرە هەرە باشەکانی کتێبی هەساوە و زمان و داڕشتنێکی تازە و ئەمڕۆییانەی پێوە دیارە و لەهیچ کوێی غەزەلەکەدا هەست ناکەی شاعیر لەخۆ نووسابێ و بە زۆر وشە و ڕستە و قافیەی هێنابێت و کردبێتییە ناوکار بۆ شیعرەکەی و بۆشایی پێ پڕ کردبێتەوە. شیعری سەرکەوتووش ئەو شیعرەیە کە ئیجازی تێدابێ و شاعیرەکەی پێخۆری بە وشەوە کردبێ و هیچ وشەیەکی زیادی و بێ کەڵکی تێدا نەهێنابێ و بۆ پڕکردنەوەی کێش و سەروای شیعرەکە بەزۆری وشەی تێ نەترنجاندبێ.

شیعرم لە ئەوینت پڕە ناویشت ئەهێنم
زیز نابی ئەزانم کە سنووریش نەبەزێنم
زۆرت بەکەڵەک هەڵسوکەوت کردووە فێربووم
ئەمجارەیە هەر کردەوەکەی خۆت دەنوێنم

ئەم غەزەلەش یەکێک لە غەزەلە سەرکەوتووەکانی شاعیر و تاموچێژێکی ئەمڕۆییانە بەخوێنەر دەبەخشێ.

یەکێکی تر لەو سەنعەتە شیعرییانەی سۆران حوسێنی کەڵکی لێوەرگرتووە، لادانە لە نۆڕمی زمان، ئەو وردەکارییەش لەگەڵ ئەوەدا کە جوانی بەشیعرەکە دەبەخشێ، خوێنەر وەخۆ دێنێتەوە تاکو بۆ ساتێک بیری لێ بکاتەوە؛ حەز بە لێکولەبار بوونی زمانی شاعیر و هەروەها هەست بە توانایی و بەربڵاوی زمانی کوردیش بکات. ئەمە هونەرێکی جوانە لە شیعردا و هێمن لە هەموو شاعیرێک زیاتر کەڵکی لێوەرگرتووە. کە ئەوە لەنێو زمانی کوردیدا شتێکی سروشتییە و تەنانەت لەنێو خەڵکی نەخوێندەواریشدا زۆر باوە. بۆ وێنە ڕستەی «چەندە سەرم دێشێ» ، یان «سەرم چەندە دێشێ» بۆ ئەوەی لەسەر زمان نەرم و لە زار خۆش بێ، دەڵێن: «چەندم سەردێشێ» . ئەوەتا سۆران حوسێنی لە شیعری دیکلەمەدا دەڵێ:

لە ئێخەم خەم دەشۆرێ دەست نیگاتم پێدەگا کاتێ
وەنەوز و وازی خەو دەشکێ شەوێکت بێتە مل دەستم

کە ڕستەی (شەوێکت بێتە مل دەستم) زۆر جوانترە لە ڕێسای باوی خۆی کە دەڵێ شەوێک بێتە ملت دەستم.

جگە لەوانە کۆمەڵە شیعری هەساو زۆری دەستەواژەی جوان و نەسواو تێدایە کە داهێنانی شاعیر خۆیەتی و لە هەستی خۆی هەڵقوڵاون: داسی گەڵاڕێزان، دیکلەمەی ناز، گەردەلوولی زەرد، سەوزەڵانی باوەش، ڕۆژنەی دڵ، ئالبۆمی ئاوات و...

بەو هیوایەی سۆران حوسێنی ئاشقانەتر و لێبڕاوانەتر و دەروەستانەتر بڕوانێتە شیعر و تەنیا باوەڕ بە هەستی خۆی بکات و بۆ دڵی خۆی بنووسێ، یانی لە ڕوانگەی خۆیەوە بڕوانێت و بە مێشکی خۆی بیربکاتەوە و درۆ لەگەڵ هەستی خۆی نەکات. ئەوەی ڕوحی خۆت دەیەوێت و تاسەشکێنی دەروونی پڕ کولۆکۆیەتی، هەر ئەوە بنووسێت و پەیام و ناوەرۆک نەکاتە قوربانی فۆڕم و ڕواڵەت. قەیناکا با تاقمێک پێی نەڵێن نوێخواز، چونکە نوێخوازی ئەوە نییە کە دژ بە هەموو یاسا و ڕێسا و جوانییەکانی زمان و ئەدەبەکەت ڕاوەستی. نوێخوازی یانی داهێنانی تازە لەسەر بنەمای ڕەسەنی فەرهەنگ و زمانی نەتەوەکەت.